

Norsk gudstjenesteliv i dag.

Når jeg i et kort foredrag skal forsøke å gi en liten oversikt over norsk gudstjenesteliv idag, så må det være mig tillatt å gjøre det ganske skjematisk. Jeg må bare få peke på de viktigste trekk i vår situasjon, men har også tenkt at det i denne forsamling kan være av interesse å dvele litt ved de oppgaver som i denne sammenheng er nærmestliggende for oss og forutsetningene for løsningen av dem.

Begrensningen tvinger mig til å la endel i og for sig viktige spørsmål ligge, f. eks. visse teoretiske, liturgiske drøftelser, lekmenns deltagelse, betydningen av lokale tradisjoner, mentalitetsforskjelle mellom de ulike landsdeler, samt slike ting som kirkelig bygningskunst, utsmykning og orgelbygging. Jeg håper dog at det billede mine ærede tilhørere får, vil være om ikke uttømmende, så likevel riktig og i nogen grad ha helhetens linjer.

— Vår kirke lider stadig under det tap som blev påført den da den i de liturgiske nedgangstider sammen med de øvrige lutherske kirker i det store og hele mistet forbinnelsen med den gamle tidebønns-tradisjon. Idet Breviarieret forsvant — det var forresten lenge etter Reformasjonen betydelige rester av det — kom den i sitt gudstjenestlige liv til å bygge nærsagt utelukkende på den tradisjon som er representert av Missale Romanum. Vår gudstjeneste har i lengre tid egentlig vært — og er høimessen. Den er derfor i liturgisk henseende preget av en ganske følbar ensformighet og svarer ikke her til det liv som finnes i menighetene og som søker sin utløsning i gudstjenestlige uttrykk.

Hvad først høimessen som sådan angår, kan vi glede oss over en god tradisjon. Den er i sin oppbygging såpass lik den svenske at det her er unødvendig å gå i detalj. I sine grunntrekk er den helt bestemt av den gamle, felleskirkelige linje: Kyrie, Gloria (på høitidsdager også Laudamus), Kollekt, Epistel, Evangelium, Credo, Kirkebønn, Præfasjon med Sanctus, Nadverbønn, Fader vår, Innstiftelseordene, Kollekt og Velsignelsen. Den har den Lutherske kirkes sterke karakter av menighetsgudstjeneste med den brede plass for menighetssangen og med prekenen som et fast og selvfølgelig ledd. Det kan nevnes at også Innstiftelseordene synges — på Luthers evangelieformler, og at vi som de Lutherske kirker bruker Den aronitiske velsignelse. Samtidig bærer den sitt umiskjennelige preg av å være norsk, fremforalt ved menighetssangens ka-

rakter og innhold, men også f. eks. ved den gamle dansk-norske kirkes inngangs- og utgangsbønn, som forresten nu mer erstattes av bønnestillhet.

Heller ikke høimessens utforming har hatt en ubrutt tradisjonslinje. Den Lutherske »salmemesse» gjorde sig lenge sterkt gjeldende, og fra 1685 blev Kyrie, Gloria, Credo etc. sunget i form av menighetssalmer, inntil de i 1889 fikk sin faste, gamle form tilbake. Også i teksts komplekset rådet der usikkerhet og Præfasjonen med Sanctus gled ut allerede i slutten av reformasjonsårhundredet, inntil den blev tatt op igjen i 1889 og helt sikret ved Alterboken av 1920. Den høimesse vi nå har er et resultat av et langvarig og heldig arbeide — her må særlig den kjendte stiftsprost Gustav Jensen nevnes — som munnet ut i denne alterbok, som i det hele betegner et overmåte viktig skritt i retning av en god og verdig liturgi for vår kirke. — — — Høimessens utforming kan dog ikke sies å være ferdig. Vi har en god, verdifull grunnform og den lykke at den er blitt levende, kjendt og kjær for menighetene. Men den trenger en utdypelse, berikelse og på enkelte punkter en revisjon. Først vil jeg her nevne det liturgiske *stoff*. Med de øvrige nordiske kirker kom også vår til å opta Apostolikum som messesymbol. Vi håper å gjenvinne Nicænum, både av tradisjonshensyn, av økumeniske og endog av praktisk-religiøse hensyn. Det skritt som Den svenske kirke har tatt ved å bruke Nicænum på de store høitidsdager, er utvilsomt det rette og efterfølgelsesverdige.

Vi har bare *en*, riktignok meget verdifull, form av Præfasjonen, og håper å få gjenoptatt flere av de gamle, vakre høitidsformer.

Også når det gjelder Den almindelige kirkebønn kan det bli tale om mer variasjon. Vi har nå to former, dertill Litaniet. Med en mulig voksende forståelse for gregoriansk sang skulde det også være håp om en ialfall delvis gjenoptagelse av det gamle introitus istedet for den vanlig menighetssalme vi nå har.

Det som først og fremst trenger en revisjon er søndagens kollekter. De fleste skyldes Veit Dietrich (Kinderpredigten) og har tross meget godt adskillige følbare mangler, særlig etter at vi fikk de to nye tekstrekker (1889 Vesentlig de samme som de svenske). Også tekstene trenger en delvis revisjon særlig episteltekstene til 2. rekke.

Det felt av høimessen som imidlertid gir mest grunn til ønskemål og vidre bearbeidelse i liturgisk henseende, er tonestoffet. Og her må vi si at Den svenske kirke stimulerer våre ønsker og og begjæringer.

Vi har nemlig bare *en* tone til Kyrie, i sin nåværende form fra 1783, en til Gloria, et par nyere og ikke festnede til Laudamus, en til kollektene, osv. Dette har selvsagt den fordel at menighetene er fortrolig med dem, men det kan ikke nektes at høimessen får et unødigt stivt og ensformig preg, med liten anledning til markering av det skiftende innhold i kirkeåret og kirkens liv.

Ved siden av den vanlige kollekttone (som forøvrig er bygget på Luthers episteltoner i Deutsche Messe) har vi også en »gammel» tone, hvis opprinnelse er uklar. Men den har nå bare historisk interesse, idet den faktisk har vært ute av bruk de siste 60 år. — Den hittil mest brukte tonen til præfasjonen har bare fremhevet ensformigheten, idet den er kollekttonen omigjen. Men fra 1925 har vi lykkeligvis også hatt den gamle kirkelige, som er foreskrevet i fasten, men som vi håper skal få hovedplassen.

Tonene til epistel og evangelium er forlengst falt bort, og noen forandring her er hverken noe ønskelig eller noe praktisk mål. Apostolikum leses, men får vi Nicænum tilbake, må vi også få anledning til å synge den.

— Ved siden av høimessen har vår kirke også en rekke andre gudstjenester, både faste, foreskrevne og ekstraordinære. Men i liturgisk henseende betegner de ingen utvidelse, idet de alle nærsagt utelukkende er bestemt av høimessens form og bare er en redusert høimesse. Det gjelderottesangen på de store høitidsdager, aftensangen, gudstjenester i uken etc. Det er i første rekke når det gjelder disse gudstjenester at ensformigheten, i vårt liturgiske liv er følbart.

I de siste 25 år har det imidlertid vært gjort flere forsøk på en bedring her, forsøk som først og fremst har aktualisert seg i »vespere». Men forsøkene har vært spredte, famlende og usikre, sprunget frem av manglende liturgisk forståelse og innsikt, dertil manglende innsikt i kirkens toneskatt og ubehjelpelighet i å bruke den, ledsaget av frykt for at menigheten ikke skulde kunne makte den. De har på ubehjelpelig måte blandet sammen gammelt og nytt i et oftest subjektivt, følelsmessig preget stilmessig virvar. Som et eksempel kan jeg bare nevne bl. mange andre en »Julevesper» (Fasmer Dahl) Den beveger seg gjennom ialt 17 ledd av høist forskjelligartet liturgisk preg og uten noe liturgisk mål og anvenner i tilfeldig rekkefølge barnekor, kvinnekor, blandet kor, menighets-sang, orgelsatser, alt forbundet på den eiendommeligste måte.

Disse forsøk, som har vært »private» har dog etterhvert over-

vunnet de mest iøynefallende mangler, og de liturgier som ved offentlig tiltak blev utarbeidet til kirkefestlighetene i Trondheim i 1930 og senere til Reformasjonsjubilæet og andre, har både liturgisk og musikalsk større verdi. Således har den gregorianske sangen fått en tydeligere plass og riktigere anvendelse, og stoff og form er i det hele mere samlet. Men de har ennå ikke fått den utforming som har håp om å bli optatt og endelig akseptert.

Så mangelfulle disse forsøk enn har vært, og tilross for at de også vesentlig er blitt følt og oppfattet som underholdning mer enn som gudstjeneste, har de dog vakt ganske stor interesse og en kan gjerne ta dem som vidnesbyrd om en dels bevisst, dels ubevisst trang til en større fylde i vårt gudstjenestlige liv.

— Under enhver omstendighet er det på dette felt (gudstjenestene utenom høimessen) vår kirke står overfor sine viktigste liturgiske oppgaver. Både Ordet og nadverden har sin sikre plass. I alle større menigheter forrettes nadver ved hver høimesse, unntagen på de store høitidsdager, da hensynet til den store masse framdeles er sterkere enn det liturgiske. Når det gjelder Ordet, kan man gjerne si at vår kirke har tatt apostelens formaning bokstavelig, når han taler om å forkynne i tide og utide. Det fyldige innslag av menighetssalme endrer ikke dette faktum og lar ikke vår gudstjeneste gi hel utløsning for det *trede moment* i all kristen gudstjeneste, nemlig *bønnen*. Selvfølgelig er bønnen integrerende i alle tjenester, og bønnelivet er der, men *kirkens bønn som sådan*, tilbedelsen og lovprisningen har ikke den plass den rettelig tilkommer. Dette er mer eller mindre bevisst følt. En gjenoplivelse av kirkens bønn ved en gjenoptagelse og ny tilegning av den gamle tidebønnstradisjon er derfor den nærmeste vei, og vi håper at de bestrebelse som nå mer og mer planmessig blir gjort, skal føre frem, slik at i alfallottesangen og aftensangen skal få sin fullgode form. Vi håper at det skal lykkes oss å få utarbeidet et breviar som egner sig for vår kirke, eller i det minste et komplett vesperale, og i forbindelse med det få gjenvunnet den gregorianske sangen i ren, korrekt form og få den tilegnet av prester, organister og menigheter.

— Hvilke forutsetninger har vi så for en vidre fornyelse og utdypelse i det gudstjenestlige livet?

Som den første, og jeg vil si den viktigste, er denne mer generelle at vår kirkes gudstjeneste har en fast og sikker, ja, bred plass i våre menigheters liv. Selvsagt gjør det sig gjeldende for-

skjellige innslag av kirkelig og ukirkelig, av liturgisk og uliturgisk art. Ved siden av det rent gudstjenestlige liv utfolder det sig også et rikt kristelig oppbyggelsesliv i friere, ubunden form. Men det er gudstjenesten som står i sentrum, som er så å si det normale og også det mest samlende, selv der hvor kirkesøkningen er mindre god og hvor det kan råde en mer eller mindre utrert ukirkelighet. Særlig gjelder dette høimessen som er og blir hovedgudstjenesten. Som jeg tidligere nevnte har nadveren gjenvunnet sin faste plass her, og vi har gjennom mange år kunnet spore en stadig og tildels ganske kraftig økning i tallet på nadvergjester. — — — Når det gjelder sjansene for en gjenoptagelse av tidebønnene skulde den trangten til andre og flere gudstjenestlige livsformer, som jeg tidligere berørte, gi håp om at et planmessig og forstandig arbeide kan lykkes.

Disse her nevnte forutsetninger er jo utslag av det åndelige livet i menighetene, selve den åndelige tilstand. Her har vi — tross mange mangler — meget å være glade og takknemmelige over. Vi finner i de fleste menigheter en tildels ganske stor kjerne av levende, aktive og ansvarsbevisste kristne. Vi har merket en utdyping i selve synet på kirken som kirke og en sterkere forståelse for den gudstjenestlige realisme. De helliges samfund er ikke — som så ofte før — bare et ord, men en virkelighet som mer og mer har brutt den gamle subjektivisme. Mange av dem som blev vunnet for personlig bevisst kristentro i de vekkelser vi hadde før krigen, er kommet til å utgjøre noen av vår kirkes mest levende og kirkebevisste lemmer. Under trengselsårene steg kirken som Jesu Kristi legeme, så å si konkretisert i vår egen stridende kirke, frem som det hellige samfund i Ord og sakrament, som sannhetens klippe og grunnvoll, som totalitet, i verden men ikke av verden, og blev for mange både gamle og nye troende en nyåpenbaret realitet. Og det var særlig i gudstjenesten, fremforalt i høimessen, dette mest påtakelig blev realisert.

Ut fra visse erfaringer vi under våre forhold har gjort, tror jeg vi kan si at disse positive, åndelige forutsetninger er de viktigste for en stadig fornyelse og berikelse av det gudstjenestlige liv, mens det på den annen side er slik at hvor de mangler, blir selv de beste forsøk mislykket. —

— Som en mere spesiell og direkte forutsetning kan jeg peke på at vi er kommet inn i en ganske gunstig utvikling når det gjelder salmesangen. Her har vi riktignok den vanskelighet at vi

på grunn av de to målfører har to salmebøker og stadig har foran oss den oppgave å finne frem til *en* god salmebok for hele vår kirke. Men begge bøker (Landstads reviderte, aut. 1920 og 1924, Nynorsk, aut. 1925) har tilført vår kirke store rikdommer, ikke minst ved det sterke innslag fra nyere norske salmediktere. Betydningsfull var den etter våre forhold radikale nyordning av vår melodibok, Koralboken av 1926. Den betegner et langt skritt i retning av en »frigjøring» av sangen, og markerer at vår koral har arbeidet sig bort fra den stivhet som kan sies å være betegnet av navnet O. A. Lindemann og den bessermachen og individualisme som vår forøvrig store L. M. Lindemann her representerte.

I rytmisk henseende og særlig når det gjelder harmoniseringen, lider boken ennå av mange mangler, men det er godt håp om å overvinne dem.

Av særlig betydning for salmesangen både i formal og real henseende er våre religiøse folketonar som har fått en stor og vil få en stadig større plass i vår kirkes sang. De utgjør en veldig toneskatt og er en rik inspirasjonskilde. For selve syngemåten har de også sin heldige virkning, bl. a. for tempoet som vi stadig sliter med og som ennå ikke har funnet sin rette livfullhet og fasthet i alle menigheter. Jeg tør også nevne at folketonene gir den beste følelsesmessige tilknytning for den gregorianske sangen, for de har jo stort sett samme grunnlag som denne.

Jeg må her berøre spørsmålet om harmoniseringen litt. Tendensen er klar: I retning av en renere kirkelig form, bort fra det romantiske. Vi taler om Palestrina-harmonisering, og de fleste av de yngre organister er tilhengere av den og slutter sig op om den førende skikkelse, vår kjendte og fremragende kirkemusiker, organist Per Stenberg (f. 1870), som faktisk kan sies å ha skapt epoke i norsk kirkemusikk. — Dessverre slapp ikke Stenberg til ved harmoniseringen av Koralboken, så den fikk ikke nyte godt av fornyelsen på dette punkt.

Det er — jeg kunde vel si naturligtvis — ikke hel enighet om en konsekvent gjennomføring av denne harmonisering. Det innvennes f. eks. at den kan være noe stiv når det gjelder ledelsen av menighetssangen. For eldre toner er den oplagt av stor vinning, men kanskje ikke alltid for nyere. Som eksempel kan jeg ta Stenbergs behandling av »Vår Gud Han er». Den er ypperlig. Derimot kan hans behandling av »Kirken den er et gammelt hus» diskuteres. Her har vi nemlig Lindemanns egen opfatning å holde oss til. Han

tenker tydeligvis ikke et øieblikk på at melodien tilfeldigvis er dorisk. Det spørs da om det er heldig og riktig å la den bli gjenstand for en ny behandling slik som Stenberg — og svenskene og danskene har gjort.

Uenigheten på disse punkter er dog ikke så dyptgående at de volder egentlige vansker.

Når det gjelder korbearbeidelser er alle enige om at en ren kirkelig er å foretrekke.

— Vår kirke har idag den lykke å eie nye melodikere. Uten å kunna fremholde noen særskilt, vil jeg likevel nevne en ganske interessant personlighet, nu avdøde pastor Sletten. Han var nokså omstridt, kanskje delvis og med rette, men flere av hans melodier har nå vunnet anerkjennelse, endog av organister. — Den andre jeg vil nevne er Sparre Olsen, langt mer betydelig, en særpreget og rik begavelse, ukonvensjonell og likevel sikker. Han skriver »norskt» ut fra sitt indre, dette udefinerbare som likevel er så følbart. Han er også meget produktiv. Flere av hans ting vil sikkert vinne sin plass i vår gudstjenestesang.

— Vi har et stadig voksende tall av fremragende orgelkunstnere. I det hele er orglet inne i en rennessanse hos oss. I denne sammenheng må jeg bare få nevne domorganist og kantor Arild Sandvold (f. 1895) i Vår Frelzers kirke i Oslo. Han er vår mest fremragende orgelspiller og har som lærer ved Musikk-konservatoriet utdannet en rekke dyktige og lovende folk. Av de yngre har vi Ludvig Nielsen i Trondheim og den rikt begavede Elvestrand i Oslo. Nye kommer til som f. eks. Knut Nystedt i Oslo.

— Den kirkelige komposisjon er inne i en god periode. Både de nettop nevnte og en skare av våre komponister forøvrig leverer rett som det er mindre korverk og orgelkomposisjoner. Flere store ting kommer også frem. L. Nielsens Te Deum bygger på norske motiver og er et stort, rikt arbeide som vakte berettiget opsikt nu nyss. Islandsmoens Requiem er et betydelig verk og »Ver Sacrum» av Sparre Olsen er en nyvinning i kirkelig kunstmusikk, Nystedt er meget produktiv, arbeider f. t. med et oratorium, Leif Solberg og Elvestrand har begge skrevet motetter i Palestrinastil. Blandt de yngste nevner jeg også Arnljot Kjeldås (F. 1916) som alt har en vakker produksjon å vise til, bl. a. et stort variasjonsverk over folketonen »Herre, jeg hjertelig ønsker», hvor han viser en suverren beherskelse av så vanskelige ting som canon og fuge.

— Dessverre er vi fattige på velordnede og utbygde hjelpemidler av organisasjonsmessig og institusjonsmessig art. Vi arbeider vesentlig på frivillig og halvoffisiell grunn i disse saker. Jeg må dog få nevne Kirkesangforbundene, særlig i Oslo og Bergen, som er ganske aktive når det gjelder utgivelse og fremføring av kirke-musikk etc. og ved praktisk propaganda. Ikke så få kor, både rent kirkelige og andre, hevder sig pent, f. eks. Landskoret og gutte-korene i Oslo og Trondheim.

I spissen for Kirkesangforbundet i Oslo står dr. Ole Mørk Sandvik, som vel mer enn noen annen nulevende har virket for å fremme og levendegjøre vår kirkes toneskatt. Både som musikk-gransker, samler og utgiver av folketoner, medhjelper ved utgivelsen av Koralbok og messebok, lærer i liturgisk sang m. m. har han ydet vår kirke uvurderlige tjenester. For tiden er han optatt med en fullstendig katalogisering av alt det som hittil er funnet og opskrevet av religiøse folketoner, noe som vil bli av veldig betydning ved senere bearbeidelse av Koralboken. —

— Idet jeg avslutter denne oversikt vil jeg få gi uttrykk for den glede og takknemmelighet vi i vår norske kirke føler for det fellesskap vi har med dere i troen og bekjennelsen, i den samme Herre og Hans ord og sakrament. Også med stengte grenser og under ulike kår var vi i Ham med hverandre i bøn og tjeneste. Jeg er dypt takknemmelig over at jeg som prest i vår norske kirke har fått være med ved dette konvent og oppleve at vi tross forskjelle også har et dypt fellesskap i de rent praktiske spørsmål som gjelder vårt gudstjenestlige liv. Vi har gjerne ikke så meget å gi dere, men vi har kanskje noen erfaringer å dele med dere. På mange måter er vi enda i stemmeskiftet, men så er det jo håp om at vi engang skal få finne og fylle vår plass i det store kor, som omfatter ikke bare Nordens søsterkirker, men Unam sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.

Idet jeg da på det varmeste takker fordi jeg fikk være med her, ønsker jeg av hjertet velsignelse, lykke og fremgang for Laurentius Petri Sällskapet og dets betydningsfulle gjerning.

Föredrag vid Laurentius Petri Sällskapetets årsmöte.

Agnar Sandvik.